

משרד החינוך
מחוז תל אביב
המרכז למחקר ומידע

אלול תשס"ט
ספטמבר 2009

קוראים נכבדים,

אנו פותחים את פרסומינו השנה בשאלה "אז מה זה מוזה" לפי **אגי משעול** ובארבעה שירים שלה.

אגי משעול, נולדה בטרנסילבניה, רומניה, למשפחה ממוצא הונגרי. גדלה והתחנכה במושבה גדרה. למדה באוניברסיטה העברית בירושלים (מ.א). ב-1968 פרסמה את ספרה הראשון אותו גנזה זמן קצר לאחר צאתו לאור. מתגוררת בכפר מרדכי ומגדלת אפרסקים ואפרסמונים. משעול מרצה לספרות ב"עלמא" – מכללה לתרבות עברית ומשמשת כ"משוררת הבית" באוניברסיטה העברית בעקבות זכייתה בפרס "דוליצקי" (2007). היא מנהלת אומנותית של פסטיבל השירה הבינלאומי "משכנות שאננים" בירושלים ומנחה סדנאות כתיבה באוניברסיטאות ובכיתת השירה של כתב העת

"הליקון". אגי משעול היא כלת פרס ראש הממשלה (1995), פרס קוגל (2001) ופרס יהודה עמיחי (2003). אחרי "מבחר וחדשים" (מוסד ביאליק והקבוץ המאוחד) שהוא אוסף מקיף של שירה, ראו אור "מומנט" ו"קורים דברים" (הקבוץ המאוחד). ספרה האחרון "ביקור בית" ראה אור השנה בהוצאת "הקבוץ המאוחד".

שנה טובה ומבורכת,
דניאל פלורנטין
המרכז למחקר ומידע

כדאי לעיין במאגר המלא של פרסומי המרכז למחקר ומידע המופיעים באתר האינטרנט של המחוז:
<http://cms.education.gov.il/EducationCMS/Units/TelAviv/MarkazMachkarVmayda/baolam.htm>

בקשות להצטרפות לרשימת תפוצת המאמרים של המרכז למחקר ומידע יש להפנות ל:
florendan@gmail.com

אז מה זה מוזה? / אגי משעול

זוהי שאלה מסתורית המסקרנת גם את הקוראים וגם את הכותבים. האם זאת צפור רבת יופי? שפת אלים חרישית? מלאך? אולי דמון שמסעיר את הדם? מהו הכוח המסתורי שאנחנו יכולים לחוש בו אבל שום פילוסוף אינו יכול להסביר אותו? מיהו אותו שותף סמוי רב עוצמה שבלעדיו דבר לא ימריא, שאם הוא יש, כמו שעגנון כותב: המלבוש מלבוש, ואם הוא אין, אין המלבוש מלבוש.

כמעט ואינני מכירה משוררים שלא כתבו על המוזה ועל גילוייה ושירתם היא הביבליוגרפיה הכי מהימנה שיש לנו.

כולם מסכימים שמדובר בשינוי קיצוני של מצב התודעה, במעין התחברות למצבר רב עוצמה המאפשר ראייה מפתיעה ומפולשת של המציאות ושל השפה, כאילו משהו גדול וחכם מאתנו משתמש בנו כמדיום, בוחר את אלה המסוגלים להרפות, להיפתח, ולאפשר את הזרימה הזאת מבלי לחסום אותה יותר מידי בפסיכיקה האישית שלהם.

אבל מה שיפה הוא דווקא ההבדלים. עדויות המשוררים על המוזה דומות למשל האינדונזי על ששת העיוורים שרצו להבין מהו פיל. זה שמישש את הבטן אמר שפיל הוא כמו קיר, זה שמישש את הניב אמר שפיל הוא כמו חנית. זה שמישש את הזנב אמר שפיל הוא כמו חבל וזה שמישש את הרגל אמר שפיל הוא כמו גזע עץ. כולם כמובן צדקו חלקית אבל להגדיר מוזה זה כמו לנסות לתפוס פרפר במעופו.

אי אפשר ליזום מוזה. היא באה והולכת מסיבות הידועות רק לה. משורר יכול להתעורר בבוקר, להחליט ש"יום זה יום יולד בו שיר", כמו שפותח טשרניחובסקי את אחד משיריו, להכין קפה ריחני, לחדד עשרה עפרונות, להשמיע את באך או את המיסה קטנה חגיגית של רוסיני, להתיישב ברוב חגיגיות, להדליק סיגריה, אבל אם לא תנוח עליו הרוח – כלום לא יקרה. או שהיא שורה או שנסעה לעיר אחרת. ומצד שני היא יכולה לתקוף אותך בהפתעה בתור לבנק או באמצע בנהיגה.

אפשר אולי להתאמן בה ולפתות אותה. מי שמכיר אותה לאורך שנים יודע את הריקוד העדין בינו לבינה, מכיר דרכים לעורר אותה. יודע שבבואה בשום אופן אסור להתנפל עליה, מקסימום אפשר להושיבה על הברכיים וללטף אותה קצת. כי עודף רצייה מבריא אותה. לפעמים, דווקא כשהיא מרעידה את קצות האצבעות וכל הגוף נרגש מנוכחותה, דווקא אז צריך ממש להעמיד פנים שהיא בכלל איננה, להתעסק בדברים שבשגרה, להתאפק אותה, כי כל התנפלות, או אפילו הפרה קלה של האיזון הדק מבריחה אותה לבלי שוב. היא רוצה בתנאים שלה.

האם היא כוח חיצוני? הקדמונים פנו אל המוזות כדי לעורר אותן בפתחה לשיריהם, הומרוס מתחיל את האיליאדה ב"שירי לי מוזה על זעמו של אכילס", ואת האודיסיאה ב"כני לי מוזה, הגבר רב הניסיון שנדד הרבה מאד"... כך הוא מבקש מהמוזה שתעזור לו לספר את ספורו של אודיסיאוס מאז חורבן טרויה ועד שובו לאיתקה, אחרי שאבד את כל חבריו. ואפשר היה לפנות לכל אחת מתשע המוזות, בנותיו של זיאוס השוכנות בהר הליקון, כל אחת ממונה על תחום אחר, אפילו מוזה להיסטוריה. משמן נגזרות גם המילים מוזיאון ומוזיקה.

אבל אולי היא אינה כוח חיצוני, אולי זה משהו בתוכנו, כשרון או תכונה, שכדי לתאר אותו נזקקו לדימוי ה"פוטי", מלאכונים קטנים המרחפים מעל ראשו של היוצר ומטפטפים דיו לקולמוסו? ואם מוזה היא משהו הקיים בתוכי, אז מדוע אין היא עומדת לרשותי תמיד? מדוע כה קשה לי לזמן אותה בכל פעם שאני רוצה לכתוב? ואיזה פירורים אני צריכה לפזר על פני השבילים כדי למצוא אליה את הדרך בחזרה כשהיא נוטשת?

המוזה מציגה עצמה לבחיריה בגיל מאד צעיר, בהתחלה רק כתחושה עמומה: "מגופו של עולם אל אורו ערגתי, דבר מה בל ידעתיו כיון בי המה", כתב ביאליק. בגיל הרך היא נחוות רק כתחושה עמומה, ערגה למשהו, תסיסה לא מוסברת, פישוק מגופו הפיזי של העולם אל הגבוה, האור, הדבר האחר העמום עדיין. בגיל ההתבגרות היא שוב מגיעה ומתחילה להציק, לגרות, בשלב הזה היא כבר סוחר סמים מחופש לפייה, היא יודעת שמי שזכה לחוות אותה בדם, תמיד ירצה לשוב לשם. לא נשכח שכבר יש שפה, כלי ביטוי שכבר מאפשר לכתוב משהו טוב. אחר כך היא זזה לאחור ונותנת להתגעגע, ואז מתחיל ספור האהבה הקשה שנמשך לפעמים חיים שלמים ויש בו כל מה

שיש בספור אהבה: תשוקה, תלות, חרדה, נטישה ופיוס. למי שיבחר ב"דרך" הזאת, כלומר יתחייב בנפשו, צפויים מבחנים רבים, פנימיים וחיצוניים.

אבל המוזה לא מתעוררת רק בסביבה של יופי. לורקה הספרדי למשל, הרבה לדבר על ה"דואנדה", כך הוא קרא למוזה מסוג אחר, אפלה, קרובה יותר לטירוף, למאבק, עולה כמו אש מכפות הרגליים כשהיא מרגישה בקרבתם של סכנה או מוות. ה"דואנדה" קשורה בהרס כל מה שידענו עד כה, היא משהו חד פעמי שלעולם לא יחזור על עצמו ופועלת כמו רוח על חול. היא המוזה של הזמרים, של התנועה, של מלחמות השוורים, המוזה של הביצוע.

לורקה מספר על זמרת פלמנקו אחת בפונדק קטן שלמרות ששיחקה בקול הצל שלה המכוסה טחב ויין – נותרו המאזינים בקיפאונם. אז קמה הזמרת, לגמה בבת אחת ספל סאסאליה השורף כמו אש ואחרי שחרכה את מיתרי הקול שלה התחילה לשיר בלי קול, בלי נשימה, בגרון חרוך אבל – עם דואנדה יוקדת. היא קרעה את קולה לגזרים כי ידעה שמאזינים לה אנינים שלא מתעניינים בכלל בצורות אלא בלשד הצורות. היה עליה להתרושש מכל מיומנות ומכל מה שידעה ולרחף על פני תהום, לשיר ממקום שבו היא לא יכולה עוד לסמוך על מיומנות או ביטחון. היה עליה להישאר חשופה כדי שהדואנדה תבוא להיאבק אתה פנים אל פנים וקולה היה סילון של דם. בתחרות פלמנקו אחת זכתה בפרס זקנה בת 80 שהתמודדה עם נשים יפהפיות. היא זכתה בפרס בזכות הרמת זרועות, זקיפת הראש ורקיעה יחידה על בימת העץ. ולמה? כי באסיפת המלאכים והמוזות שהתכנסו שם סביב הרקדניות היפהפיות דקות גזרה – ניצחה הדואנדה שנאבקה עם המוות.

ביחסים עם המוזה יש יסוד ארוטי. לא סתם פנו המשוררים הגברים אל המוזה בגוף נקבה. כשהחלו נשים לכתוב, אז מתוך אינרציה, המשיכו גם הן לדבר עליה בנקבה, אם כי למעשה להן יש עסק עם מוז. כמו בחוויה המיסטית, גם כאן, מתרחש זיווג: משהו בתוכנו משתוקק, נפתח ומאפשר חדירתו של כוח אחר שהוא לא אנחנו. כל מה שיש ביחסי אהבה, יש ביחסי אהבה עם המוזה. החיזור, חרדת הנטישה, הקנאה והרכושנות: "לבדי אהיה בארצותיך הלך", התלות, הגעגועים, האושר שאין כמותו כשהיא שורה, ואין אשר גדול מזה.

אולי לכן מוזות קרובות כל כך לאהבה. האהבה היא המגה-מצבר של המוזה. צעירים רבים מתחילים לכתוב כשהם מתאהבים בפעם הראשונה. האהבה פועלת אז על המוזה כמו יורה על זרע, בעקב ייסורי האהבה, פחות מזה האושר שבה והאמת היא שמי שמאושר צריך להיות טיפש גמור לבזבז את זמנו על כתיבת שירים.

חברות

בְּשִׁבְלֵם בְּעִבּוּדָה וְהַדְּבֹרִים מִזְמִזְמוֹת עֲצָמֹן
 יוֹתֵר וְיוֹתֵר פְּנִימָה לְתוֹךְ הַפְּרָח,
 דְּוֹקָא אֲזוּ יוֹרֵד עֲלֵינוּ שְׁקֵט
 כִּי בָזָה אֲנַחְנוּ טוֹבוֹת, בְּעֵקֶר
 בְּשִׁחִימִים אֲרָפִים וְהַתְּקָרָה נְמוּכָה
 בְּשִׁאֵת שְׂמָה מִיָּם
 וְאֲנִי עוֹשֶׂה לָךְ סֵלֶם גְּנָבִים
 אֶל הָאוֹר

אֵת מְדַבֶּרֶת אֲזוּ מְלָה מְלָה
 כְּמוֹ אַחַת שְׁמַעְבִּירָה אֶפְרוֹחִים
 וּמִצְחִיקִים אוֹתָךְ בְּאַלְהָה
 שְׂמִשׁוּחִחִים עַל נוֹשְׂאִים.

זֶהוּ שִׁיר אֶתְהָבָה וְדַעִי לָךְ
 שְׁגָם אִם יִלְקַח מִמֶּנִּי תַקְסָם
 שֶׁל הַמְּלָאִכִּים
 וְהֵייתִי בְּנַחֲוֹשֶׁת הוֹמָה אוּ
 קְנֻכְיָה תְּרַבָּה רְחוּקָה מְאֹד מִן הַגֶּשֶׁם
 אֲזוּ אֶתְךָ
 זֶה לֹא אֶכְפֵּת לִי.

אוזים

אֶפְשָׁטִיין, הַמּוֹרָה שְׁלִי לְמַתְמָטִיקָה,
 אֶהֱבֵ לְהוֹצִיא אוֹתִי לְלוֹחַ.
 אֶמַר שֶׁהָרֹאשׁ שְׁלִי מִתְאִים רַק לְכּוֹבֵעַ.
 אֶמַר שֶׁצִּפּוֹר עִם שְׂכָל כְּמוֹ שְׁלִי
 הִיתָה עֵפֶה אַחֲרָה.
 שְׁלַח אוֹתִי לְרַעוֹת אֲוִזִים.

עֲכָשׂוּי, בְּמִרְחָק שָׁנִים מִן הַמּוֹשֶׁפֶט הַזֶּה,
 בְּשֶׁאֲנִי יוֹשֶׁבֶת תַּחַת הַדְּקָל
 עִם שְׁלוֹשֶׁת הָאֲוִזִים הַיְפִים שְׁלִי,
 אֲנִי הוֹשֶׁבֶת שְׂאוּלֵי הַרְחִיק אֲזוֹ לְרֹאוֹת,
 הַמּוֹרָה שְׁלִי לְמַתְמָטִיקָה,
 וְהַצֶּדֶק הָיָה עִמוֹ.

כִּי אֵין מָה שְׁמִשְׁמַח אוֹתִי יוֹתֵר
 מֵאֲשֶׁר לְרֹאוֹת אוֹתָם כְּעַתָּה
 עָטִים עַל הַלְחָם הַמְּפוֹרָר,
 מִכְּשֶׁשָּׂוִים בְּזַנְבָם הַשְּׂמִחָה,
 קוֹפְאִים רְגַע דּוֹם
 מִתַּחַת לְרִסְיֵי הַמַּיִם
 שֶׁאֲנִי מְתִיזָה עֲלֵיהֶם
 מִן הַצִּינּוֹר,
 זוֹקְפִים אֶת רֹאשָׁם וְגוֹפָם
 נִמְתַּח אֲזוֹ כְּזוֹכֵר
 אֲגָמִים רְחוּקִים.

מֵאֲזוֹ מֵת כְּבָר הַמּוֹרָה שְׁלִי לְמַתְמָטִיקָה
 וּמֵתוּ גַם בְּעִיּוֹתָיו שְׂאֵף פַּעַם לֹא עָלָה בְּיָדִי
 לְפִתּוֹר.
 אֲנִי אוֹהֶבֶת כּוֹבְעִים,
 וְתָמִיד בְּעָרֵב
 בְּשֶׁהַצִּפּוֹרִים חוֹזְרוֹת אֶל תּוֹךְ הָעֵץ,
 אֲנִי מְחַפֶּשֶׁת אֶת זֹאת שְׁעָפָה אַחֲרָה.

המשוררת עונה לשאלות הקהל

לפעמים (זה משהו אישי) אני בותכת בעפרון,
 מוחקת ונושפת על פירוני הגומי הורודים ואז
 נמלה קטנה המטיילת על השיר
 עוצרת בהא של המלה עגמה
 והופכת למפיק
 והמלה הזאת מובילה את השיר בלוי
 כמו צפור בחוד הנדידה עם
 המוח העתיק החדש שלה –
 האם נתן עוד לבטוח בה?
 וכשעוד שיר בא אני צריכה לחשוב לרוחב
 דו ראשי כמו צב שפעם ראיתי
 עם ראש אחד שהוטף לשני
 את החסה מהפה אבל
 סליחה שכך סמיתי
 משהו תמיד נוהה
 ולפעמים אני בולעת מלים באלו אבילתי חושחש,
 לוקח זמן
 להשקיט למחשבות את התוכן,
 להקשיב רק למקור הנביעה
 ואז בדומיה להטיל אנך.
 האם אני ברורה?

הכל

לם. יזהר

החיים המסתחררים לפנות ערב בפילות הסנונית,
 המושטים אדמים מתוך הפרח,
 הרובצים בעצלתון למלוא ארבו של התול,
 נובחים ומאזינים רגע לעצמם מתוך הכלב,
 מפרפרים בבטנה השקופה של השממית,
 מסתתרים במראית העין של הצורות הנבדלות
 מתנועעים בהטה או דוממים דרוסים בגיית הגיית
 בשול הימני של הכביש
 הכל, כלם -

המתנחלים ומתפרקים במוחות הפילוסופים
 מתפתלים בגופם של צפעי מאי
 או נלחשים מפיו של קרפיון קר,
 שפודם מנצנץ מהנדסת קורי העכביש,
 פורץ ללא הרף, ירק, מתוך האדמה
 או נודד חסר מנוח בתוך גופן של חסידות
 כלם -

הרוחשים בסבכים,
 החונקים את הבתים היפים בלפיתת קיסום,
 מהבילים אל החלון מפירי המרק עם גריסי הפנינה,
 מפצים בריח הזרע של פריחת ההרוב,
 ותופחים בבטנים ובשירים שארפם בארד סיגריה,

החיים הנושפים בעת במפוחית הלב הקמנה
 שבתוך החוזה, הכל
 כלם אתה - הם.